

UNIUN DA LAS RUMANTSCHAS E
DALS RUMANTSCHS EN LA BASSA

Zercladur 2011

Charas lecturas, chars lecturs

En quest nummer dal Fegliet mettain il “pled dal president” sin l’ emprima pagina. Sco adina dat i era in “Dicziunari da mintgadi”. Questa giada culs numns d’utschels. E lura da quai che è passà e da quai che vegn a capitar. Jau giavisch buna lectura.

Ciril Berther

Charas rumantschas, romontschs e rumantschàs part 2

Il rumantsch è in moviment e quai è bun. Las fundaziuns da las gruppas „Pro idioms“ ed ussa er da la „Pro rumantsch“, sco cuntrapais, dattan vita! Uschè ditg che resta en ina furma na memia emoziunala es quai segir fitg positiv. Jau hai be in pau fadia sche vain abusà per as profilar u schizunt per far politica. Ils rumantschs dovran qua e là ina squassada. La gronda part dals rumantschs na s’interessan fitg bler per il mantegniment da nossa lingua e cultura.

La Lia Rumantscha, l’URB, l’Uniun dals Grischs e la Pro Surselva èn, e ston esser, neutrals e pon surpigliar la mediaziun.

Nus da l’URB demussain sco che po funcziunar. Mintgin discorra ses idioms e las chaussas en scrit, che vegnan legidas da tut ils rumantschs, translatain nus en rumantsch grischun.

Mantegnain noss idioms e noss bels dialects. Che il rumantsch grischun vegniss a stgatschar noss fermes idioms nun es a mes avis insumma betg pussaivel. Mantegnain damai noss idioms e restain averts, en favur dal mantegniment da nossa lingua, pel rumantsch grischun.

Per rivar ad in chavazzin organischescha l’URB ils 1 d’october avant la festa da cumpagnia da RTR Radiotelevisiun Svizra Rumantscha al Casino a Berna in simposi interrumsch cul tema: „Idioms u rumantsch grischun - idioms e rumantsch grischun.“ Tut las partidas e la LR han la pussibilità da ’s exprimer. Uschè avain nus ina pussibilità da discutir e pruvar d’ans avischnar en favur dal rumantsch.

Stai bain e pigliai activamain part a la discussiun!

Jon Carl, Tall president URB

Giubileum dil CHOR VIRIL ROMONTSCH LUCERNA

El cor laschan blers emigrants ord nossas valladas rumantschas encrescher, encrescher per ils enconuschents, per la cuntrada, per la cultura, per il linguatg. Perquai èsi chapaivel, sche betg paucs dad els sa provan dad er pudair sa tegnair silmain vid ina pitschna scrottetta da quella ierta el ester. Uschè èsi era capità 1961 culs rumantschs da Lucerna e conturn. Els han fundà il CHOR VIRIL ROMONTSCH LUCERNA. Dumengia, ils 29 da matg 2011 han els fatg festa.

A las 10.00 uras èn pli che 300 persunas sa radunadas en la baselgia parochiala ad Ebikon. Per sa regurdar ed engraziar a fundaturs, chantadurs, fauturs, vivs e morts, han ils responsabels vulì entschaiver il giubileum cun in servetsch divin, in tut spezial. Ord terra rumantscha era sur Giusep Cathomas da Surrein (Sumvitg) vegnì per celebrar cun nus la sontga messa. Cordial engraziament persuerter. Ses impressiunond predi rumantsch ha muentà noss' olma grischuna. Pertutgond nossa ierta, manegia el: „Sco Grischuns emigrads ord ina ni l' altra da las 150 valladas nauagiu dils culms en la citad da las Glischs sper la Reuss avais vus prendì cun vus buna ierta. E per laschar encrescher e per savair far bun gnieu en patria nova avais vus chattà qua a Lucerna ina buna terapia, il s' entupar e chantar. Jau na dubitesch betg che quella terapia è stada per blers che han chantà quels 50 onns ina terapia che ha medegià e dà ballantscha ed armonia, che ha dà anim da viver e stgatschà tristezza e lungurella, stgaffi cuminanza e sveglià senn per festa“. Sut la batgetta da Glieci Blumenthal han il 15 chantadurs rumantschs da Lucerna chantà chanzuns rumantschas da baselgia en trais e quatter vuschs. Suerter il servetsch divin han els anc laschè resunar intginas melodias rumantschas en pliras vuschs. Ch' els han dumagnà cun bravura il pensum han ils compliments udids durond l' apero suenter messa. Facit: Uschè ditg che la motivaziun è avant maun, è era in pitschen chor, era sche el consista mo dad umens ella vegliadetgna da pensiun, el cas da prestar considerabel.

Il past festiv suonda el liber, a la festa da curtin, ad Ebikon. Ils organisaturs avevan empustà ed han laschè servir in excellent gentar a las 70 persunas preschentas. Ins ha gì temps e peda da sa tschantschar cun quel e tschel. Als anteriurs chantadurs sco Caminada Glienard, Nadig Lurentg, Bergamin Giusep, che san ord motiv da sanadad ni vegliadetgna betg pli chantar el chor, han ins senti la legria, da puspè esser ina giada el ravugl da lur camarats da chant. Era reminiscenzas han betg mancà. President Adalgott Berther aveva rugadà el grond e cumplet arcun dal chor. Uschè ha el tranter auter palesà il suandond, ch'è capità en quels 50 onns: Dapi l' entschatta èn 124 umens stads per curt ni lung temp sco chantadurs el chor. Cun onns d' uffizi dad 1, 3, 19 e 21 onn ha il chor gì quatter presidents. Dirigents 3:Devonas Marc 3 onns, Balzer Fontana 26 onns e Glieci Blumenthal 21

onn. Las chanzuns ch'èn vegnidas chantadas il pli savens a chaschun da concerts ni en baselgia: „Buna not“ 18 giadas, „Messa da speranza“ 12 giadas, „Canzun dil signun“ 11 giadas, „Neivlas“ 10 giadas. Cumponists: Ed. Lombriser 17 chanzuns, G.G. Derungs 14 chanzuns, Alvin Muoth 13 chanzuns, Th. Dolf 10 chanzuns. Poets: P. Cadotsch 20 chanzuns, G. Fontana 8 chanzuns, G.H. Muoth ed A. Vinzens mintga giada 6 chanzuns. En tut ha il chor chantà a chaschun da concerts ni festas da chant 178 chanzuns.

I dess anc bler da raquintar.

Radunanza annuala ils 9 d'avrigl el Parkhotel a Zug

Sco referent dal di ha la suprastanza envidà *Mariano Tschuor*, il nov directur da Radiotelevision Svizra Rumantscha. Mariano Tschuor da a l'entschatta ina survista sur da l'interpresa „Radiotelevision Svizra Rumantscha“. RTR è ina unidad da l'interpresa da la SRG SSR che ha la sedia principala a Berna.

La RTR porscha 125 plazzas da lavur repartidas sin circa 160 personas. Quellas realiseschan di per di in program da radio da 24 uras, emissiuns da television ed ina purschida multimediala sin las trais paginas www.rtr.ch, www.simsalabim.rtr.ch e www.battaporta.ch. Cun quai che la RTR sa betg cumprar en produziuns d'ordaifer sto ella sezza producir ils programs, films documentars etc. Quai fa la lavur interessanta.

La strategia da la RTR è da mantegnair quai ch'è stà enfin ussa. Gia quai è betg lev oz. I munta da reorganisar, magari da metter ensemen gruppaziuns cun diversas finamiras, da mantegnair las plazzas da lavur. Plinavant cooperar cun tut tgi che sa prend en per cultura e linguatg rumantsch, cun la pressa, cun las instituziuns che organiseschan curs da rumantsch. Organisar curs da rumantsch era entaifer la RTR. Alura acquistar novas cumpetenzas. Rimnar tut quai che pertutga publicaziuns els divers meds en ina chasa. E lura convergenza. Quai vul dir emitter ina produziun fatga en ina grupp sin tuts chanals pussaivels. Pia radio, television, gasettas, iphone. Talas infurmaziuns e tals products san betg vegnir edi en tschintg differents idioms. Qua porscha il rumantsch grischun in adatta schliaziun.

A la fin fa il referent attents els sin la pussaivladad da daventar commember da la RTR. Pli bliers commembers che ella ha e pli effizienta che sia represchentaziun per la chausa rumantscha en las medias svizras sa daventar. S'annunziar persunter san ins era sin la pagina d'internet: www.rtr.ch > interpresa > SRG.R.

Ciril Berther

Rock rumantsch a Turitg

Cha da fö, Bibi Vaplan e Pascal Gamboni han delectà in grond public

La gievgia saira, ils 14 d'avrigl curt suenter las otg ha il president da la URB, l'Uniun da las rumantschas e dals rumantschs en la bassa, *Jon Carl Tall*, savì far bainvegna ad in numerus auditori el teater Stadelhofen. La *Quarta Lingua*, la *Giuru* (giuventetgna rumantscha) e l'URB han gì organisà ensemen quella sentupada cantica.

L'entschatta da la saira ha il ghitarrist e chantatur *Roland Vögtli* dà. Ses num da preschentaziun: *cha da fö*, sappia el gnanc propi declerar. I saja simplamain uschè. El relativescha uschè sia preschientscha d'avertura. Entschaiva modestamain. E gest quai dat alura forza a sias chanzuns. Nua ch'ins ha il sentiment che en ses pli fermes fortissemes saja betg mo forza en la vusch, mabain persvasiun per quai ch'el less transportar ord ses sentiment e sia experientscha cun sasez e cun la vita vi al public. Qua vegn sia gronda experientscha sco ghitarrist e chantatur da la rockband *ANDAROJO* atras. Ed el chanta en rumantsch ord persvasiun. Il public ha laschè impressiunar dad el ed engrazià cun grond applaus.

Suenter sia part ha *Roland Vögtli* gest fatg vinavant sco ghitarrist accompagnond da la gruppa *BIBI VAPLAN* da *Bianca Mayer* che accompogna al clavazin sasezza e l'otra chantadura, *Bettina Vital*, che chanta la secunda vusch. Lur repertori mussa in grond artg navend da chanzuns che flueschian sco in aualet ruassaivel enfin melodias e ritmus che fan tremblar il clavazin e fan palais la passiun che sa zuppa sut la crosa da bellas melodias tessidas cun ligerezas da mauns e detta sur la tastatura si e giu. Clavazin e chant da *Bianca Mayer* èn per la pli part dominants. Ghitarrist e secunda chantadura maschaidan lur part dentond sin fitg bella, individuala e creativa moda el maletg cumplessiv da la gruppa. La tematica da las chanzuns porschan ina gronda varietad schebain el cuntegn sco en la tensiun e forza musicala. Navend da sco il num di: *Bibi Vaplan*, - tgi che va plaun ha dapli temps per reflectar -, enfin pli furius. Dentond dominescha la tematica profunda, pensiva che sa ir sur bain inqual passadetgna da la vita ora cun in surrir. In malign ni in che fa mal? «*Hai chau tü – quia sun eu. Laiva be dir cha quia esa dal tuot quiet. Vegn tschüblond tuot quai chi va tras las vias uschè nun esa plü quiet*».

Schebain che *Pascal Gamboni*, oriunds da Sedrun, è stà ils davos diesch onns en Engalterra, ès el sco ins sa udir en sias chanzuns da la saira restà in Tujetschin en urden. El ha realisà la terza part da la saira. Tut sias chanzuns ha el chanta en linguatg da Tujetsch. “*Co voi oz cun te in pei sen via e tschel ell'aria co voi oz cun te?*” El parta da sias reminiscenzas ed experientschas sco pastur da vatgas e reflectescha alura experientschas cun amis e cun sasez. Ses instrument, la ghitarra, dumogna el perfetgamain. En sia moda da sa preschentar al public sentan ins la tensiun

tranter prender si tut lev e leger e la preschientscha intensiva. Sia moda ha persvadì il public che ha sblatschà el enavos anc ina giada sin tribuna.

A musicistas e musicists da la saira giavischain nus anc bleras sentupadas cun public rumantsch ni auter giu la bassa ni en tiara rumantscha.

Ciril Berther

Saira Culturala Interrumantscha a Cham

Ils Fränzlis da Tschlin ed Alexi & Marcus

Ils 11 dils 11 duamilli-11 !

Empermetta quella data ina saira magica?

Segir che nus savain giudair quella saira musica e chanzuns che resveglian bellas regurdientschas en scadin e scadina da nus. Nus avain numnadamain engaschà la gruppа engiadinaisa fitg enconuschenta «Ils Fränzlis da Tschlin» ensemen culs chantauturs sursilvans betg main enconuschents «Alexi & Marcus». Quellas dus furmaziuns han era già dà concert ensemen cun fitg bun success. Avant, tranter e suenter las preschentaziuns musicalas savain nus giudair ina tschaina tipica grischuna e star da buna cumpagnia.

I vegnan ils Fränzlis, cun Men Steiner, violina, Domenic Janett, clarinetta, Duri Janett, cornet, Curdin Janett, giun e Madlaina Janett, viola

Propi iniziada è vegnida la furmaziun da Men Steiner. El ha dà l'impuls a Domenic Janett da furmar ina gruppа per far registraziuns per ina platta fonografica cun chanzuns ladinas. La musicista ed ils quatter musicists n'emprovan betg da copiar la musica originala dals Fränzlis da lez temp, mabain d'elavurar il material oriund e da metter quel en autras furmas. Ultra da quai sunan els adina puspè cumposiziuns novas ed engrondeschan qua tras il repertori da musica originala.

A l'entschatta sa preschentavan ils "Fränzlis da Tschlin" be sporadicamain al public. Bundant diesch onns è lur musica stada in tip per insiders. Cun la publicaziun da lur emprim portatun "pariampampam" l'onn 1996 è quai però sa midà dal tuttafatg. Adina pli blers levan udir ils musicists da l'Engiadina bassa ed anc uss dattan els blers concerts en Svizra ed a l'exteriur. L'onn 2000 è cumparì lur segund portatun "in viadi" ed en schaner dal 2005 è cumparì il terz. Ils novs Fränzlis han spert sentì ch'els na levan betg be sunar ils vegls sauts tradiziunals. Uschia han els sviluppà en il decurs dal temp in stil persunal cun atgnas cumposiziuns ed adattaziuns particularas dals sauts vegls.

Las cumposiziuns novas cumprovan la simpatia dals musicists per il jazz e la musica classica. A lur lingua materna musicala, la musica populara, èn els però restads fidaivels. Las polcas, las mazurcas, ils valzers ed ils marschs vegls dattan perditga da la tradiziun multifara da l'Engiadina bassa.

Medemamain èn d'udir las influenzas talianas, viennaisas, jenas e sa chapescha er rumantschas. Tant ils amis da la musica populara, sco er ils amaters da la musica classica e schizunt ils amis da la musica da divertiment da stil elevà vegnan a chaschun dals concerts a lur quint.

Alexi Nay e Marcus Hobi sa preschantan l'emprima giada 1983 a Laax cun atgnas chanzuns e cun chanzuns popularas rumantschas. L'eco positiv motivescha els da publitgar trais producziuns e quasi 40 chanzuns rumantschas entaifer sis onns: «Ina canzun» (1984), «In clom» (1986) ed «Anavon» (1990).

L'onn 1986 retschaivan Alexi e Marcus il pitschen premi Walo sco megliers artists giuvens da la Svizra. Cunzunt la chanzun «Il clom dalla Greina» fa els enconuschents lunsch enturn. Ulteriuras distincziuns suondan, numnadamain il premi da cultura «Pader Flurin Maissen» (1990) ed il premi da promoziun dil chantun Grischun (1991).

En lur chanzuns èn legria e tristezza, amur e gritta, melanconia e protest fitg datiers in da l'auter. Ed adina e surtut dominescha la speranza. Musicalmain schlargian Alexi Nay e Marcus Hobi lur spectrum enten collavurar cun auters musicists. Ellas emprimas chanzuns domineschan las duas vuschs cun l'accumpagnament da gitarra, silsuenter portan differents instruments novas colurs viaden en las chanzuns – mo adina restan las duas vuschs el center. La nova producziun «Salischina» (2008) mussa puspè tut las fassetas da la musica dad Alexi e Marcus. Igl è il resultat d'ina lunga collavuraziun, durond la quala text e musica èn adina puspè sa chattads e s'unifitgads ad ina unitad persvadenta.

Quella saira culturala vegn organisada da las suandantas trais uniuns:

Uniun dals Rumantschs da la Bassa, Famiglia Sursilvana da Zug e conturn Uniun Rumantschs Ladins dal Rigi.

Lain sperar che bler/as da vus chattan quella saira la via el Lorzensaal a Cham el chantun Zug. Savens entaup'ins a da quellas occurrenzas amis ni parents rumantschs ch'ins ha gia onns betg vesì pli. Sin bun sa vesair!

Erica Vonmoos / Lidia Deuber

Chor Maschadà Grischun Turitg

Dumengia, ils 13 da novemberl 2011 a las 17.00h

Concert en la baselgia catolica S. Giusep, Röntgenstr. 80, 8005 Turitg

Scuntradas per famiglias rumantschas a Turitg

La proxima scuntrada ha lieu dumengia, ils 3 da fanadur 2011 a las 14.00 – 18.00 h, 'Kindertreff' sper la Josefswiese a Turitg. Lura ils 28 d'avust 2011 el medem lieu. Infurmaziun: Madlaine Peer, m.peer@gmx.ch

Ils Fränzlis sin viadi

28 d'avust uras 11.00, Humlikon/ZH, Open-Air, Matinee nagina prevendita
1 d'october uras 20.15, Affoltern am Albis, Casinosaal,
reservaziuns 044 760 52 62 u www.lamarotte.ch

11. da november uras 20.30, Cham/ZG, Lorzensaal

Sairada culturala URB

Uniun da las Rumantschas e dals Rumantschs en la Bassa

Reservaziuns: *Lia Rumantscha* Tel. 081 258 32 22 e www.liarumantscha.ch

Flurin Caviezel sin viadi

16 da settember, uras 20.00,	Schöffland AG Aula Bezirksschulhaus
17 da settember, uras 20.30,	Ossingen ZH Herminenkeller
23 da settember, uras 20.15,	Fribourg kellerpoche
30 da settember, uras 20.15,	Brugg AG Odeon Brugg
07 d'october, uras 20.00,	Basel Tabourettli
08 d'october, uras 20.00,	Basel Tabourettli
22 d'october, uras 20.15,	Effretikon ZH Stadthausaal
25 da november, uras 20.15,	Baden AG ThiK. Theater im Kornhaus
26 da november, uras 21.00	Hundwil AR Restaurant Bären
27 da november, uras 20.15,	Baden AG ThiK. Theater im Kornhaus
04 da december, uras 20.00,	Zürich Theater am Hechtplatz

Rumantschs ladins dal Rigi

Venderdi, ils 2 da settember, 18.30 h, ad Udligenswil: Gö "la boule". Men Vital prepara sieus buns schiangiers

Sonda, ils 1 d'october, 16.00 h, "Bürgersall" el Cassino a Berna. Insembel cun la URB: "Da cumpignia" Cun il Radio rumantsch.

Venderdi, ils 21 d'october, 19.30 h: Visita da la chesa tropica a Wolhusen

Venderdi, ils 11 da november, ... Insembel cun la URB: "La culturella" cun ils Fränzlis da Tschlin ed Alexi e Marcus, el Lorzesaal, Cham

Famiglia Sursilvana Zug e conturn

Mesjamna, ils 29 da zercladur 2011 ca. Allas 19.30 uras

gievgia, ils 1 da settember 2011

Mintgamai circa duas jamnas avon dat ei ina invitaziun detagliada.

Sursilvans a Solothurn

Dumengia, ils 14 d'uost solver-brunch tier la fam. Ambühl-Jngold, Hüttelweg 3 a Subingen. Dallas 10.00 entochen allas 14.00 uras.

Gievgia, ils 29 da settember allas 14.00 uras sentupada egl Alterszentrum Leuenmatt a Bellach per fa ina spasegiada.

Gievgia, ils 10. da november allas 19.00 uras el Rest. Grederhof, Bellach.

Rumantschas e Rumantschs al Lai da Turitg

1 fanadur, Gir in barcha Zürichsee Schiffahrt Sonnenuntergangsfahrt part-ind 17.30 dal Bürkliplatz, 19.04 da Männedorf fin Rapperswil ed ingiovers da Rapperswil 19.45 al Bürkliplatz arriv 21.55

9 settember, Rest. Bündnerstube Nüscherstrasse 1, 100 meters dal Paradeplatz a partir da las 19.30 uras: spezialitads grischunaisas

4 November, Batgaria il restaurant Alpenblick a Toggwil/Meilen 19.30 Occasiun da transport a partir da la staziun da Meilen 19.00 uras. S'annunziar tar Cristian, Astrid, Luisa. A vegn in invid spezial!

Universitad da Turitg - Colloqui rumantsch

Semester da primavaira 2011

*Autur/a ed intermediatur/a Autur/a e perit/a
en discussiun cun Mevina Puorger*

Mardi • 20 settember 2011

Jon Demarmels (1889-1973) Il piz da la corna tschanca

Üna tarabla surrealista

Giast: Seraina Feuerstein

Mardi, 25 october 2011

Hubert Giger, La stria da Dentervals

Il colloqui han lieu da las 18.15h - 19.45h

en l'edifizi principal KOL-G-212 da l'Universitad da Turitg

Impressum:

Redacziun: Ciril Berther

Lectorat: Lia Rumantscha

Spediziun: Lia Rumantscha

Contribuziuns pon vegnir inoltradas fin in mais avant la proxima ediziun a:
Ciril Berther, Mülistatt 12, 8955 Oetwil a.d.L.

Tel. 044 748 50 65, e-mail: cirberther@bluewin.ch

Ulteriurs fegliets san ins retrair da:

Lia Rumantscha, Via da la Plessur 47, Chascha postala, 7001 Cuir

Tel. 081 258 32 22, e-mail: liarumantscha@rumantsch.ch

Il fegliet pon ins era telechargiar da l'internet: www.uniun-urb.ch

Data da l'ediziun: zercladur 2011

Data da la proxima ediziun: november 2011